

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง : กรณีศึกษาจังหวัดเลย ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย สรุปประเด็นสำคัญได้ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเรียนรู้
4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้
6. บริบทจังหวัดเลย
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และเศรษฐกิจพอเพียง

1.1 การมีส่วนร่วม

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การมีส่วนร่วม” ไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับลักษณะงานที่เกี่ยวข้อง และเป้าหมายของงานที่จะนำไปใช้ มีดังนี้

เกษตรฉัตร รัตนศรี (2544, หน้า 12) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้ามา เป็นการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่เข้ามา ร่วมสมทบแรงงาน สมทบวัสดุ สมทบเงิน ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมกันทำ แต่การเข้ามามีส่วนร่วมในปัจจุบันและอนาคต จะเน้นเรื่องการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมบำรุงรักษา มากกว่าการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง ซึ่งสอดคล้องกับยูเอ็นเด็ตเนชั่น (United Nation, 1975, หน้า 4) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการเกี่ยวกับการกระทำ และเกี่ยวข้องกับมวลชนในระดับต่าง ๆ ดังนี้ ประการแรก ในกระบวนการตัดสินใจ ซึ่งตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ ทางสังคม และการจัดสรรทรัพยากร และประการที่สอง ในการกระทำโดยสมัครใจ ต่อกิจกรรมและโครงการ

ฉวีวรรณ มหะเสนีย์ (2547, หน้า 5) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาการตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท เพื่อแก้ปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาการพัฒนาชุมชนที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันยอมรับความจริงที่ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส และได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง

จันตรี นฤทุม (2547, หน้า 7-9) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจะช่วยปรับปรุงประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของงานดียิ่งขึ้น ประสิทธิภาพเกี่ยวกับหน่วยงาน มีโครงสร้าง นโยบาย การดำเนินงานและใช้วิธีการให้บรรลุถึง เป้าหมาย โดยวิธีการที่ดีที่สุดในสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกกับคุณภาพของคนในหน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับพะยอม วุฒิสวัสดิ์ (2543, หน้า 3) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีขึ้น โดยตลอดตั้งแต่ขั้นการร่วมวางแผน โครงการ การเสาะแสวงหา กำลัง แรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรใดๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

วันชัย โกลละสุด (2549, หน้า 5) ที่ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ทรัพยากรในการบริหารที่เป็นส่วนของบุคคลในแต่ละระดับการปฏิบัติมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การสั่งการ และควบคุมการปฏิบัติในแต่ละส่วน ๆ อย่างเต็มความสามารถ ทั้งในทิศทางเพื่อการปฏิบัติด้านเดียว หรือการนำเสนอซึ่งความคิดในการดำเนินการตามกระบวนการนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

คีทซ์ (Keith, 2007, หน้า 136) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางจิตใจ และอารมณ์ของบุคคลหนึ่ง ในสถานการณ์กลุ่มหนึ่ง ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจ ให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งให้ความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ซึ่งสอดคล้องกับรีเดอร์ (Reeders, 2007 : 39) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปฏิสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

เออร์วิน (Erwin, 2007, หน้า 138) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิดตัดสินใจ แก้ปัญหาของตน เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

ซาพิน (Chapin, 2007, หน้า 317) ให้ความหมายของคำว่า การมีส่วนร่วม ไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ลักษณะที่จะเป็นเครื่องชี้การมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม จะดูได้จากลักษณะต่าง ๆ ที่แสดง ออก คือ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การบริจาคเงินทอง วัสดุ สิ่งของ และการเสียสละเวลา แรงงาน การเงิน การเป็น สมาชิกของคณะกรรมการและการเป็นผู้ดำเนินการในกิจการนั้น ๆ โดยตรง

จากการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้นสรุปว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนที่เกิดจากการรวมกลุ่มเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานในด้านการคิด การตัดสินใจร่วมวางแผน ร่วมกระทำและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันจะมีผลกระทบต่อถึงกลุ่มสมาชิกในอนาคตเพื่อจะได้บรรลุเป้าหมายที่กลุ่มสมาชิกได้วางไว้

จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนการมีส่วนร่วมการทำงานร่วมกันของเกษตรกรในจังหวัดเลย เพื่อที่จะร่วมกันปฏิบัติงานและช่วยกันแก้ปัญหาในกิจกรรมต่าง ๆ มีการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมออกเป็น ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

1.2 การเรียนรู้

ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ (Learning) ไว้ดังนี้

พงษ์พันธ์ พงษ์โสภา (2548, หน้า 77) ให้ความหมายการเรียนรู้ว่า กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ หรือมาจากการฝึกหัดซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร และเป็นผลมาจากการฝึกหัดเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่มีผลจากการใช้ยาหรือยาเสพติด หรืออุบัติเหตุไม่ถือเป็นการเรียนรู้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2548, หน้า 29) ได้ให้ความเห็นว่า การเรียนรู้ไม่เพียงแต่การจัดกิจกรรมในโรงเรียนอย่างเป็นระบบเท่านั้น แต่การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ทุกสภาพและทุกขณะตั้งแต่ลืมตาโลกก็เริ่มเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัว โดยการเริ่มจากสิ่งแวดล้อมภายในบ้าน เช่น เด็กเรียนรู้การร้องไห้จะได้อาหารจากแม่

สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2547, หน้า 43) ได้ระบุว่า การเรียนรู้ หมายถึง การกระทำของคนที่ต้องการจะทำความเข้าใจกับประสบการณ์ที่ได้พบ ซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องโยกับการเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ ความนิยม รวมทั้งศักยภาพในการใคร่ครวญการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ อดนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การพัฒนา และความปรารถนาจะเรียนรู้มากขึ้นไปอีก โดยสรุป การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมสืบเนื่องมาจากประสบการณ์

ดราเคนวัลด์ (Drakenwald & Merriam, 2007, หน้า 6-7) ได้ให้ความหมายการศึกษาแตกต่างจากการเรียนรู้ดังนี้ การศึกษาหมายถึง การตั้งใจในการถ่ายทอดความรู้ คุณค่าทักษะอย่างเป็นระบบ ดังนั้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจึงเป็นเรื่องของการจัดอย่างมีวัตถุประสงค์

(Purposeful) การจัดอย่างเป็นระบบ (Organized) และเป็นการจัดอย่างเป็นช่วงเวลาก่อนหลัง (Consequential Duration) ส่วนการเรียนรู้นั้นเป็นเรื่องของการเกิดขึ้นโดยบังเอิญ (Incidental) ไม่มี การจัดอย่างเป็นระบบ (Unorganized) และเกิดขึ้นได้ในระยะเวลาสั้นๆ (Short Duration)

บลูม (Bloom ; อ้างใน ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2547, หน้า 29) ได้กล่าวว่า เมื่อเกิดการ เรียนรู้ในแต่ละครั้งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม 3 ด้าน จึงจะเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

การเปลี่ยนแปลงทางด้านความรู้ ความคิด ความเข้าใจ (Cognitive Domain) หมายถึง การ เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมอง เช่น การเรียนรู้ความคิดรวบยอด เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ หรือความรู้สึก (Affective Domain) หมายถึง การเปลี่ยน แปลงทางด้านจิตใจ เช่น ความเชื่อ ความสนใจ เจตคติ ค่านิยม เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงทางการเคลื่อนไหวของร่างกาย (Psychomotor Domain) เพื่อให้เกิด ความชำนาญหรือทักษะ เช่น การว่ายน้ำ และการเล่นกีฬา เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของการเรียนรู้ สรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง ขอบเขตแห่งความสัมพันธ์ของกิจกรรมในการเรียนรู้ที่มีลักษณะติดต่อกันซึ่ง ประสานงานกัน ซึ่ง มีการเชื่อมโยงอย่างต่อเนื่องในการร่วมทำกิจกรรมระหว่างกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม จากแนวคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง อย่างต่อเนื่องการจัดกิจกรรมที่เน้นให้เกษตรกรในจังหวัดเลย ได้เข้าไปศึกษาเกี่ยวกับการทำการ เกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงด้วยกระบวนการที่ถูกต้อง ประกอบด้วย ระดับของกระบวนการ เรียนรู้ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้และแนวทางในการส่งเสริมต่อกระบวนการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ในการศึกษาและฝึกอบรม แล้วนำความรู้ที่ได้รับไปเผยแพร่และปฏิบัติ เพื่อให้ เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

1.3 เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริชี้แนะ แนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนวิกฤติการณ์ทาง เศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้ อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง

พื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

สุเมธ ตันติเวชกุล (2549, หน้า 53) เลขาธิการนิคมพัฒนา ได้สรุปความหมายของ เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง “ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ” และ “เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด”

กรมการเกษตร (2548, หน้า 43) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าหรือบริการทุกชนิด เพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัตภาพและที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พันธนาการอยู่กับสิ่งใด เศรษฐกิจพอเพียง คือ การดำรงชีวิตในความพอดี มีชีวิตใหม่ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต คือ หวนกลับมาใช้ชีวิตชีวิตไทย จะทำให้บ้านเมืองและ ตัวเราหลุดพ้นความทุกข์และมีความสุขในที่สุด

พงศ์ภมร ปักเข็ม (2550, หน้า 56) เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ หลังจากทีพระบาท สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้มีพระราชกระแสรับสั่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิต โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง นับเนื่องมาจนถึงวันนี้ วิกฤตการณ์เศรษฐกิจของประเทศก็ยังคงอยู่ สมควรที่พวกเราได้ทบทวนพระราชกระแสกันอีกครั้ง เพื่อให้พวกเราได้ “ใจดี สู้เสื่อ” กันต่อไป เพื่อนำ

ให้ตัวเราและชาติบ้านเมือง ได้ผ่านมรสุมร้ายที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ ด้วยสติที่มั่นคง ปัญญาที่เฉียบแหลม และด้วยความรู้ ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง เพื่อปรับวิถีชีวิตของพวกเราชาวไทย ให้ยึดมั่นแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างและยึดมั่นวิถีชีวิตไทย อันนำมาสู่พวกเราชาวไทยทุกหมู่เหล่าต่อไปชั่วกาลนาน เศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้

กล่าวโดยสรุป คือ หันกลับมายึดเส้นทางสายกลาง ในการดำรงหลักการพึ่งตนเอง อาจจะต้องแยกแยะโดยยึดหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

1. ด้านจิตใจ ทำคนให้เป็นที่พึ่งตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตใจเอื้ออาทร ปรารถนาปรานอม เห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

2. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่แข็งแรง เป็นอิสระ

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มมูลค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน

4. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่มีทั้งดีและไม่ดี ต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านและเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการ และสภาพแวดล้อม และควรพัฒนาเทคโนโลยีจากภูมิปัญญาของเราเอง

5. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีการมุ่งที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือ จะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อน เป็นสำคัญ และยึดหลักพออยู่พอกิน พอใช้

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ คือ ความพอดีไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้อย่างไม่เดือดร้อน มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตน ตามฐานะ ตามอัธยาศัย และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสของวัตถุนิยม มีอิสรภาพ เสรีภาพในการดำรงชีวิต ชั่วตรง ไม่โลภมาก ก็จะอยู่อย่างมีความสุข จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตรโดยยึดหลักการพึ่งตนเองในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อการดำรงชีพในครัวเรือนหรือชุมชน ได้แก่ การทำไร่ นา สวน ผสม เกษตรผสมผสาน และการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.1 แนวคิดที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มีผู้ศึกษาและนำเสนอไว้อย่างหลากหลาย เพราะการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการพัฒนางานทุกสาขา รวมถึงการพัฒนาชุมชนและสังคมของประเทศและโลก ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมภายใต้หัวข้อต่อไปนี้

2.1.1 ขั้นตอนการมีส่วนร่วม ลักษณะขั้นตอนของการทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยจะเน้นให้บุคคลหรือองค์กรที่เข้าร่วมกิจกรรมให้ครบถ้วนทั้ง 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลและการมีส่วนร่วมในลงทุนและปฏิบัติงาน มีส่วนกระตุ้นให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนมากขึ้น ทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีความเข้มแข็งขึ้นอีกด้วย

ปธาน สุวรรณมงคล (2548, หน้า 73) กล่าวว่า รูปแบบการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (decision making) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) มีรายละเอียดต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (decision - making) ซึ่งเป็นการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมตั้งแต่ระยะเริ่มต้น ว่ากิจกรรมนั้นดำเนินอย่างไร แต่วัตถุประสงค์และการวางแผนเจ้าหน้าที่เป็นผู้ตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้คำถามที่ว่า ใครทำประโยชน์ให้แก่โครงการนี้บ้าง และทำประโยชน์โดยวิธีใดเป็นการเข้าร่วมโดยการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการเข้าร่วมในการร่วมแรงร่วมใจ

ขั้นที่ 3 การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (benefits) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่ม ผลประโยชน์มีทั้งทางบวกและทางลบ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์และเป็นโทษทางวัตถุ ทางสังคม หรือโดยส่วนตัวด้วย

ขั้นที่ 4 การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation) ซึ่งเป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

ดิเรก ฤกษ์ (2548, หน้า 73-74) ซึ่งให้เห็นขั้นตอนการมีส่วนร่วมเป็นขอบเขตของการมีส่วนร่วมออกเป็น 6 แบบ คือ ความวิเคราะห์ปัญหาความต้องการชุมชนหรือของกลุ่ม การกำหนดแนวทาง การดำเนินการให้บรรลุผลในการแก้ปัญหา หรือบรรลุเป้าหมาย การระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชน การปฏิบัติตามแผนที่กำหนด การควบคุมติดตามและประเมินผล และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างยุติธรรม

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2549, หน้า 272-273) ยังได้แบ่งขั้นตอนของการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการ
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

จารุพงศ์ พลเดช (2548, หน้า 269-271) การมีส่วนร่วมของประชาชน (People participation) ให้ประชาชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน กำหนดขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน 5 ร่วม คือ

1. การมีส่วนร่วมคิด คือ ร่วมปรึกษาหารือเพื่อดำเนินการวางแผนในกิจกรรมต่างๆ
2. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ คือ กิจกรรมต่างๆที่กลุ่มได้นำเสนอ จะต้องนำมาพิจารณาและตัดสินใจเลือกทำกิจกรรมที่เหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุด เพื่อบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่วางไว้
3. การมีส่วนร่วมปฏิบัติ คือ การเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวตามแผนที่วางไว้ให้สุดตัวไป
4. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ คือ ร่วมในการรับผลประโยชน์ที่ได้จากการจัดทำกิจกรรมที่ได้วางแผนและปฏิบัติไว้
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล คือ การเข้าร่วมการประเมินผลของการทำงานของสมาชิกหรือกลุ่มเพื่อทราบปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาปรับปรุงให้ประสบผลสำเร็จดียิ่งขึ้น

2.1.2 ระดับการมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วม มีหลายลักษณะ ได้แก่ การร่วมประชุมวางแผนดำเนินการ โดยแสดงความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะ, การร่วมดำเนินการตามแผนงานที่กำหนดไว้ หรือร่วมลงทุน การร่วมแบ่งปันผลประโยชน์หรือร่วมการใช้ประโยชน์ และการร่วมติดตามประเมินผลงาน

ส่วนของกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้น ผู้วิจัยจะเน้นให้บุคคลหรือองค์กรที่เข้าร่วมกิจกรรมให้ครบถ้วนทั้ง 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการรับรู้ปัญหาและค้นหาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ ขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลและการมีส่วนร่วมในลงทุนและปฏิบัติงาน จากการดำเนินงานร่วมกับภาค

ประชาชนผ่านกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการขยะ มีส่วนกระตุ้นให้ชุมชนเกิดจิตสำนึกที่จะเข้ามา มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนมากขึ้น ทั้งยังช่วยส่งเสริมให้ภาคประชาชนมีความเข้มแข็งขึ้น

2.1.3 วิธีการวัดการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมต้องอาศัยการวัดที่ถูกต้องและมีขั้นตอน จะต้องมีการจำแนกประเภทของผู้เข้าร่วมกิจกรรมด้านการเกษตรและจำแนกรูปแบบการมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีผู้เสนอวิธีการวัดการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

อนงค์ พัฒนจักร (25 48, หน้า 15) ได้แบ่งวิธีการวัดการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ คือ

1. วัดตามประเภทของขั้นตอนการมีส่วนร่วม ในขั้นเริ่มพัฒนา การหาปัญหาและสาเหตุ กำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ขั้นตอนการวางแผน ขั้นตอนการรับประโยชน์ และขั้นตอนการประเมินผล

2. วัดตามลำดับความเข้มของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งเป็นระดับการตัดสินใจ ระดับความร่วมมือ และระดับการใช้ประโยชน์

3. จำแนกตามประเภทของผู้เข้าร่วม แบ่งได้ดังนี้ คือ บุคคลในท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่

4. จำแนกตามรูปแบบการมีส่วนร่วม แบ่งออกเป็นการมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อม

2.1.4 เครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วม การชี้วัดจะเป็นตัวบ่งบอกสมาชิกในกลุ่มว่า มีความสนใจ ให้ความสนับสนุนช่วยเหลือกลุ่มด้านการเกษตรมากน้อยเพียงใดและเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ได้มีผู้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ (2548, หน้า 17) ได้เสนอเครื่องชี้วัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนทางสังคม ดังนี้

1. การมีความสนใจในการเข้าร่วมกิจกรรมและเข้าร่วมประชุม
2. การให้ความสนับสนุนให้ความช่วยเหลือ
3. การเป็นสมาชิกและกรรมการ
4. การเป็นเจ้าหน้าที่

ลักษณะต่างๆ ที่แสดงออก คือ การเป็นสมาชิก การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ การบริจาคเงินทอง สิ่งของ การเสียสละเวลา แรงงาน การเป็นสมาชิกเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในกิจกรรม และก็ได้เป็นผู้ดำเนินการในกิจกรรมนั้น โดยตรงอีกด้วย

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมทำงานของเกษตรกรเพื่อจะร่วมกันปฏิบัติและหาแนวทางแก้ไขในกิจกรรมต่างๆ ด้วยการร่วมประชุมวางแผนดำเนินการ โดยการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะและร่วมติดตามประเมินผลจากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวความคิดมาสนับสนุนการมีส่วนร่วมในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักการทำงานร่วมกันของเกษตรกรเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายเดียวกัน

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

2.2.1 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

การเข้าใจทฤษฎีบทบาทจะทำให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ได้ ดังนั้นสมาชิกทุกคนในสังคม จึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของกันและกันว่าเมื่อไร เวลาไหน และที่ใดบุคคลควรจะแสดงบทบาทอย่างไรจึงจะเหมาะสมอันเป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย

ทฤษฎีบทบาท มีการมองใน 2 ลักษณะคือ แนวโครงสร้าง และแนวปฏิสรีกส์สัญลักษณ์นิยม ในลักษณะแนวโครงสร้างนิยมนั้น บทบาทจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ในสังคม ถูกคาดหวังไว้ว่าบุคคลในสถานภาพใดควรมีบทบาทอย่างไร เมื่อบุคคลเข้าดำรงในสถานภาพนั้น ๆ ก็จะมีบทบาทตามที่สังคมคาดหวังไว้เช่นนั้นและบุคคลอื่น ๆ ก็จะถูกคาดหวังบทบาทของผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ตามที่คิดว่าเป็นค่านิยม บรรทัดฐานที่กำหนดให้มีบทบาทพฤติกรรมนั้น ๆ ส่วนการมองบทบาทในแนวปฏิสรีกส์สัญลักษณ์นิยม จะให้ความสำคัญกับกระบวนการซึ่งบุคคลจะทำความเข้าใจได้ว่า บุคคลอื่นให้ความหมายและคาดหวังกับตนเองอย่างไร ในการที่จะมีบทบาทในสังคม อันจะเกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีการปฏิสรีกส์ทางสังคมต่อกัน (สงวนศรีวิรัชชัย, 2547, หน้า 63)

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของบทบาท หมายถึง ภาระหน้าที่หรือรูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลต้องกระทำเมื่อดำรงสถานภาพใดสถานภาพหนึ่ง หรือตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งการกระทำหรือรูปแบบพฤติกรรมดังกล่าวเป็นผลมาจากความหวังของบุคคลอื่น ๆ ในสังคม รวมทั้งความคิดเห็นของผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เองด้วย จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำแนวคิดมาใช้สนับสนุนทฤษฎีบทบาททางสังคม เนื่องจากมนุษย์ทุกคนมีบทบาททางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งตำแหน่งหน้าที่ สภาพทางเศรษฐกิจ และความคาดหวังของบุคคลอื่น ๆ ซึ่งเป็นตัวแปรที่ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษา

2.2.2 ทฤษฎีเจตคติ (Attitude Theory) คำว่าเจตคติ อ่านว่า เจ-ตะ-คะ-ติ เป็นคำที่บัญญัติให้ตรงกับคำว่า Attitude ในภาษาอังกฤษ และ Aptus ในภาษาละติน หมายถึง ทำที่หรือความรู้สึกนึกคิด ความชอบความชังของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง บางท่านอาจใช้คำว่า “ทัศนคติ” หรือ “ท่าที” แต่ในที่นี้ขอใช้คำว่า “เจตคติ”

เฟรดเดอริก เจ. แมคโดแนลด์ (Frederic J. Mc. Donall, 2007, p.34) ได้ให้ความหมายว่า “เจตคติ คือ ความพร้อมที่จะแสดงออกในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง อาจจะเป็นเข้าหาหรือหนี หรือต่อต้านเกี่ยวกับบุคคล สถานการณ์ หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น รักเกลียดกลัว ไม่พอใจต่อสิ่งนั้นเจตคติจะเกิดขึ้นได้ จะต้องมียองค์ประกอบ 3 ประการ คือ

1. ความคิด (Cognitive Component) เมื่อบุคคลมีการปะทะ (Interaction) ต่อสิ่งต่าง ๆ หรือสถานการณ์ต่าง ๆ มนุษย์จะเกิดความคิดเห็นต่อสิ่งต่าง ๆ และเกิดการรับรู้ (Perception)

หลังจากการรับรู้ ทำให้มนุษย์เกิดแนวความคิดว่าสิ่งนั้นหรือสถานการณ์หรือสภาพการณ์นั้น ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ดีหรือไม่ดี เป็นต้น

2. **ความรู้สึก (Affective Component)** เกิดจากอารมณ์ของบุคคล ที่มีผลสืบเนื่องจากแนวความคิดต่อสิ่งต่าง ๆ ถ้าบุคคลมีความคิดที่ดีต่อสิ่งใด ก็จะมีความรู้สึกที่ดีต่อสิ่งนั้น ชอบหรือไม่ชอบ ความรัก ความโกรธ ความเกลียด ความพอใจ ความไม่พอใจ เป็นต้น

3. **พฤติกรรม (Behavioral Component)** เมื่อบุคคลมีความคิด ความรู้สึกเกิดขึ้นผลที่ตามมา คือ การแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อสิ่งนั้น เช่น แสดงออกในการยอมรับ ไม่ยอมรับ ปฏิเสธ หรือสนับสนุน หรือคัดค้าน เหล่านี้เป็นต้น

นักจิตวิทยาได้หันมาศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเจตคติกับพฤติกรรมแล้วพบว่า เมื่อคนเรากระทำพฤติกรรมใด เขาจะมีเจตคติที่สอดคล้องกับการกระทำของเขา สอดคล้องกับสุชาติ ประสิทธิ์ รัฐสินธุ์ (2547, หน้า 99) กล่าวว่า เจตคติเป็นความรู้สึกนึกคิดของบุคคล ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นได้จากคำพูดหรือพฤติกรรม คนแต่ละคนมี เจตคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากน้อยแตกต่างกัน

นอกจากนี้เจตคดียังเป็นสาเหตุและผลของพฤติกรรมเห็นได้จาก เวลาที่บุคคลแสดงออกตามความคิดความต้องการของเขาเขาจะได้รับประสบการณ์ที่ทำให้เขาเกิดมีความคิด ความรู้สึกบางอย่างต่อการกระทำนั้น

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับความหมายของทฤษฎีเจตคติ สรุปได้ว่า เจตคติเป็นนามธรรมที่ใช้แทนกลุ่มของการกระทำหรือพฤติกรรมหลายๆอย่าง เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการแสดงออกด้านการปฏิบัติ เป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดออกบุคคลที่ส่งผลให้แสดงพฤติกรรมนั้นออกมาไม่ว่าจะเป็นทางลบและทางบวก จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนี้มาสนับสนุนปัจจัยเจตคติที่มีต่อการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงและเจตคติต่อการมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมกิจกรรมในกลุ่มเพื่อให้บริการผู้ป่วยหมายที่วางไว้อย่างสมบูรณ์แบบ

2.2.3 **ทฤษฎีติดต่อสื่อสาร (Communication Theory)** การสื่อสาร หมายถึง กระบวนการการส่งข่าวสารข้อมูลจากผู้ส่งข่าวสาร ไปยังผู้รับข่าวสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อชักจูงให้ผู้รับข่าวสารมีปฏิกิริยาตอบสนองกลับมา โดยคาดหวังให้เป็นไปตามที่ผู้ส่งต้องการ

จิตรา ประสิทธิ์ชัยวุฒิ (2548, หน้า 99) การสื่อสาร คือ กระบวนการส่งข่าวสารข้อมูลไปยังผู้รับสาร มีวัตถุประสงค์ให้ผู้รับสารมีปฏิกิริยาตอบกลับตามที่ผู้ส่งสารต้องการ ซึ่งองค์ประกอบของการสื่อสาร ประกอบด้วย ผู้ส่งข่าวสาร (Sender) ข้อมูลข่าวสาร (Message) สื่อในช่องทางการสื่อสาร (Media) และผู้รับข่าวสาร (Receivers) ตลอดจนความเข้าใจและการตอบสนอง

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสารเป็นการถ่ายทอดข่าวสารระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสารและช่องทางสื่อสารมวลชน เป็นการถ่ายทอดข่าวสารโดยผ่านสื่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นต้น การสื่อสารมีความสำคัญในแง่ของการเพิ่มความรู้และ

ปรับเปลี่ยนทัศนคติของบุคคล จากแนวคิดดังกล่าวผู้วิจัยได้นำทฤษฎีนี้มาสนับสนุนทฤษฎีการสื่อสาร โดยการได้นำเอาความถี่ของการได้รับข่าวสารของเกษตรกร เป็นปัจจัยที่น่าจะมีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการเรียนรู้

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

3.1 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์จากประสบการณ์ที่ได้รับ การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นตลอดทุกช่วงอายุที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ แต่ช่วงจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปตามวัยและสภาพแวดล้อมของมนุษย์ มนุษย์ต้องเรียนรู้ตลอดเวลาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อเลือกวิถีการดำรงชีวิต กล่าวโดยสรุป “มนุษย์ต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อความอยู่รอดของตนเอง” (สุมน อมรวิวัฒน์, 2541, หน้า 34)

3.1.1 ประเภทและระดับการเรียนรู้ การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ มีกระบวนการเรียนรู้และระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันไปและได้มีผู้เสนอประเภทและระดับการเรียนรู้ไว้ ดังนี้

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อังโนศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 78) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ ออกเป็น 3 ด้านได้แก่

- พุทธิพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านความคิด สติปัญญา
- เจตพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก
- ทักษะพิสัย เป็นการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติ

โดยแต่ละด้านจะมีระดับการเรียนรู้ที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

3.1.1.1 พุทธิพิสัย (cognitive domain) เป็นการเรียนรู้ด้านความรู้ ความคิด ซึ่งเกี่ยวกับความสามารถของสติปัญญา เช่น ความจำ ความคิด การเลือกวิธีแก้ปัญหา การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ การคิดรูปแบบ การตัดสินใจค่าของสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยย่อมมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยและทักษะพิสัย

บลูม และคณะ (Bloom & colleagues, 1956, p.65 ; อังโนศิริชัย กาญจนวาสี, 2534, หน้า 110-111) ได้ศึกษาวิจัยการเรียนรู้ทางด้านความรู้ ความคิดของมนุษย์ พบว่า โครงสร้างของพุทธิพิสัยประกอบด้วยความสามารถทางสติปัญญาจากง่ายสู่สิ่งที่ซับซ้อน และจากรูปธรรมสู่นามธรรม ซึ่งสามารถจำแนกได้เป็น 6 ระดับ ดังนี้

1) ความรู้ความจำ (knowledge) ความสามารถในการจดจำหรือระลึกถึง สิ่งของเรื่องราว กระบวนการหรือหลักการต่าง ๆ

2) ความเข้าใจ (comprehension) ความสามารถในการแปลความหมาย ตีความหมาย หรือขยายความ ข่าวดสาร แนวคิดในรูปแบบอื่น สรุปความด้วยคำพูดตนเอง หรือ สรุปแนวโน้มนำจากข่าวสารที่ได้

3) การนำไปใช้ (application) ความสามารถในการเลือกใช้กฎหลักการ หรือ กระบวนการที่เหมาะสมสำหรับแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ใหม่

4) การวิเคราะห์ (analysis) ความสามารถในการแยกแยะส่วนประกอบ ความสัมพันธ์ หรือหลักการแยกออกจากกันเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ จนเห็นลำดับขั้นของ ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบย่อย ๆ อย่างชัดเจน

5) การสังเคราะห์ (synthesis) ความสามารถในการจัดการรวมส่วนประกอบย่อย ข้อความแผนงาน หรือหลักการรวมเข้าด้วยกันเป็นรูปแบบ โครงสร้าง หรือแนวคิดใหม่ ที่มี ความหมายหรือความสำคัญแบบที่ไม่เคยเป็นมาก่อน

6) การประเมินค่า (evaluation) ความสามารถในการตัดสินใจคุณค่าของสิ่งของ กระบวนการ ผลผลิต หรือแนวคิด โดยใช้หลักการแห่งเหตุผลภายใต้หรือพัฒนาเกณฑ์มาตรฐาน จากภายนอก

3.1.1.2 เจตพิสัย (affective domain) เป็นการเรียนรู้ด้านอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่ง เกี่ยวกับค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม เจตคติ เป็นต้น การเรียนรู้ทางด้านเจตพิสัยมีอิทธิพล ต่อการ เรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัย และทักษะพิสัย

แครทซ์ โวล บลูมและมาเซีย (Krathwohl, Bloom and Masia, 2007, หน้า 72) ได้ศึกษาวิจัย การเรียนรู้ทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกของมนุษย์ อันเป็นกระบวนการทางจิตใจที่เกิดขึ้นภายใน แต่ละบุคคล และได้แบ่งระดับการเรียนรู้ด้านเจตพิสัยที่พัฒนาขึ้นในตัวบุคคลจากระดับต่ำจนถึง ระดับสูงไว้ 5 ระดับ ซึ่งการเรียนรู้ในระดับที่สูงขึ้นจะต้องอาศัยพื้นฐานระดับการเรียนรู้ที่ต่ำกว่า ดังต่อไปนี้

1. การรับรู้หรือการใส่ใจต่อสิ่งเร้า (receiving of attending) การที่บุคคลถูกกระตุ้นให้รับรู้ ต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์บางอย่างที่อยู่รอบตัวทำให้เกิดความตระหนัก ความตั้งใจที่จะรับรู้และ ให้ความสนใจต่อสิ่งเร้านั้น

2. การตอบสนอง (responding) เมื่อบุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าจนเกิดความสนใจ อย่างเต็มที่ บุคคลจึงยอมหรือเต็มใจที่จะตอบสนองและสร้างความพึงพอใจจากการตอบสนองต่อ สิ่งเร้านั้น

3. การเห็นคุณค่า (valuing) การที่บุคคลมีความเชื่อว่าสิ่งนั้นมีคุณค่าสำหรับตน แสดง ความชอบสิ่งนั้นมากกว่าสิ่งอื่น และสร้างความผูกพันที่จะอุทิศตนเพื่อค่านิยมนั้น

4. การจัดระบบค่านิยม (organization) เมื่อบุคคลยอมรับและเห็นคุณค่าของค่านิยมนั้นแล้ว บุคคลก็จะรวบรวมค่านิยมต่างๆ ที่สัมพันธ์กันให้อยู่ในหมวดหมู่เดียวกันอาจทำการเปรียบเทียบ จัดลำดับความสำคัญของค่านิยมพร้อมทั้งกำหนดแนวทางของพฤติกรรมหรือ การแสดงออก

5. การแสดงลักษณะตามค่านิยม (characterization) การที่บุคคลนำระบบค่านิยมที่สร้างขึ้นมาผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของบุคลิกภาพและปรัชญาชีวิต ค่านิยมนั้นจึงเป็นแรงขับภายในที่ กระตุ้นให้บุคคลแสดงออกทางพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น

3.1.1.3 ทักษะพิสัย (psychomotor domain) เป็นการเรียนรู้ด้านทักษะการปฏิบัติ ซึ่ง เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ ของร่างกาย การประสานงานของ การใช้วียวะ ต่างๆ เช่น การเขียน การอ่าน การพูด การวาดภาพ การว่ายน้ำ และการเล่นฟุตบอล เป็นต้น การ เรียนรู้ด้านทักษะพิสัยย่อมส่งผลต่อการเรียนรู้ทางด้านพุทธิพิสัยเช่นเดียวกัน

ทักษะพิสัยเป็นทักษะทางร่างกายเกี่ยวกับการประสานงานของประสาท สมอง และ กล้ามเนื้อ ซึ่งเน้นความคล่องแคล่ว รวดเร็ว ถูกต้อง และชำนาญ ตามความเป็นจริงแล้วทักษะ พิสัยรวมอยู่ในการเรียนรู้ทุกอย่าง สำหรับการจำแนกระดับการเรียนรู้ทางด้านทักษะการปฏิบัติ ซิมสัน (Simpson, 2006, p.12) ได้จำแนกพัฒนาการทางลักษณะการปฏิบัติไว้อย่างเป็นทางการเป็นลำดับขั้น จากระดับง่ายจนถึงระดับซับซ้อนโดยจำแนกเป็น 7 ระดับ ดังนี้

1. การรับรู้ของระบบประสาทและกล้ามเนื้อ (perception) การใช้ระบบประสาททั้งห้า ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนังในการรับรู้และแปลความหมายสิ่งเร้าที่ประสบ จัดนำมา สัมพันธ์กันเพื่อจะได้นำไปปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ

2. ความพร้อมที่จะปฏิบัติ (set) การเตรียมความพร้อมทางด้านสมอง อารมณ์ และร่างกาย ที่จะปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ

3. การปฏิบัติตามข้อแนะนำ (guided response) การลงมือปฏิบัติการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ด้วยการเลียนแบบ และการลองถูกลองผิด

4. การปฏิบัติจนเป็นนิสัย (mechanism) ปฏิบัติการตามลำดับขั้น ได้อย่างต่อเนื่องด้วยความ มั่นใจจนเกิดความเคยชินติดเป็นนิสัย

5. การปฏิบัติที่สลับซับซ้อน (complex overt response) ปฏิบัติกิจกรรมที่สลับซับซ้อนขึ้น โดยไม่ต้องใช้ความคิดมากนัก และกระทำได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ

6. การปรับเปลี่ยนปฏิบัติการ (adaptation) ปรับเปลี่ยนหรือพลิกแพลงปฏิบัติการให้เข้ากับ สถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม

7. การสร้างปฏิบัติการใหม่ (origination) การสร้างปฏิบัติการใหม่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดย อาศัยการปรับปรุงปฏิบัติการเก่าที่เคยทำมา

การเรียนรู้ทั้ง 3 ด้านตามแนวของ บลูม และคณะ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และสามารถ นำมาใช้ส่งเสริมซึ่งกันและกันได้จะทำให้เกิดลักษณะการเรียนรู้ที่สมบูรณ์

3.2 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้มีทั้งที่มนุษย์เรียนรู้เองโดยธรรมชาติ และเรียนรู้จากการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้โดยการศึกษาและฝึกอบรม สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2538, หน้า 38-48) ได้ทำการสังเคราะห์ความแตกต่างการเรียนรู้ของชุมชนในสังคม โดยเสนอเป็นตารางเปรียบเทียบไว้ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบการศึกษาในระบบโรงเรียนกับระบบการเรียนรู้ของชุมชน

	ระบบการเรียนรู้ของชุมชน
องค์กร	- องค์กรชุมชน
กลุ่มเป้าหมาย	- คนในชุมชนทั้งเด็ก – ผู้ใหญ่
ผู้สอน	- วิทยากรท้องถิ่น ปราชญ์ ชาวบ้าน
วิธีการจัดการเรียนการสอน	- ไม่มีชั้นเรียน
การสอน	- เอาปัญหาของชุมชนเป็นตัวตั้ง
การวัดผล	- ไม่มีการสอบ วัดผลด้วยตัวเองว่าสามารถแก้ปัญหาได้หรือไม่
ระยะเวลา	- ไม่มีระยะเวลาแน่นอน การเรียนรู้ไม่สิ้นสุด

ที่มา : สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2548, หน้า 38-48

นอกจากนี้ เกษม วัฒนชัย (2545, หน้า 12) ได้สรุปไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ เกิดจากการรับทราบถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ ศรัทธาเจตคติ ค่านิยม ทักษะ การงาน ทักษะชีวิต และการครองตน เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้สึนึกคิด และพฤติกรรมของผู้เรียนตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้เกิดกับผู้เรียน และโดยผู้เรียนเท่านั้น

3.3 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้นั้น มีนักปราชญ์ นักคิดทั้งหลายได้นำเสนอไว้อย่างมากมาย แต่จะนำเสนอเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดยตรง ดังนี้

3.3.1 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

ศิริชัย กาญจนวาสี (2534, หน้า 67) ได้รวบรวมสาระสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม โดยกลุ่มนักจิตวิทยาที่มีชื่อเสียง ได้แก่ แบนดูรา รอส เมนลอฟ (Bandura Ross and Menlove) ไว้ ดังนี้

3.3.1.1 แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมมีแนวคิดว่าการเรียนรู้เป็นผลจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม โดยผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกันสาเหตุของการเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ ซึ่งอาจจะแสดงออกมาเป็นการกระทำหรือไม่แสดงออกมาก็ได้ขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกายและทักษะ

3.3.1.2 กระบวนการเรียนรู้ นักทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชื่อว่า การเรียนรู้เกิดจากการที่มีผู้เรียนรู้สังเกตรับรู้สิ่งเร้า ซึ่งกระบวนการเรียนรู้มีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- 1) ความเอาใจใส่ในการสังเกตเพื่อเลือกสิ่งเร้าหรือตัวแบบ
- 2) การจดจำด้วยการบันทึกสิ่งที่สังเกตจากตัวแบบ ไว้ในความจำระยะยาว
- 3) การแสดงพฤติกรรมให้เหมือนตัวแบบซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของร่างกาย และทักษะ
- 4) การสร้างแรงจูงใจของการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ โดยคาดหวังว่า การเลียนแบบจะนำมาซึ่งประโยชน์

3.3.1.3 ปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1) ผู้เรียนจะต้องมีความใส่ใจต่อการสังเกตหรือรับรู้ตัวแบบ
- 2) ผู้เรียนรู้ต้องบันทึกสิ่งที่สังเกตไว้ในความจำระยะยาว
- 3) ผู้เรียนรู้จะต้องมีโอกาสแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ
- 4) ผู้เรียนจะต้องรู้จักประเมินพฤติกรรมของตนเองด้วยเกณฑ์ที่ตนเองตั้งขึ้นหรือเกณฑ์มาตรฐานของผู้อื่น

3.3.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

สมนทนา พรหมบุญ และคณะ (2545, หน้า 32) นำเสนอในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สรุปได้ว่า การเรียนให้ “รู้” นั้นเกิดขึ้นที่จิตใจ หลักของการเรียนรู้ให้รู้ คือ การที่ผู้เรียนแต่ละคนเอาจิตใจเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ทำให้ตัวเองเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ผู้สอนอยากจะให้รู้ไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อม

กลไกของการเรียนรู้ เริ่มต้นจากการรับข้อมูลจากสิ่งเร้าภายนอกและ ภายในร่างกายผ่านประสาทรับรู้ทั้ง 5 อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เข้าสู่สมองและ จิตที่ทุกข์หรือจิตที่สุขควบคู่ไปกับข้อมูลที่ได้รับเข้ามา จะประทับใจในความทรงจำได้รวดเร็ว และทนนานกว่าข้อมูลอื่น เนื่องจากธรรมชาติของจิตมักจะจดจ่ออยู่กับการแสวงหาความสุขหรือ หลีกเลี่ยงความทุกข์อยู่เสมอ ดังนั้นการทำให้จิตใจของผู้เรียนเข้าร่วมได้โดยง่ายที่สุดคือ การหา วิธีที่จะทำให้จิตสุขหรือทุกข์ไปพร้อม ๆ กับสิ่งที่อยากจะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้นั่นเอง การเรียนรู้แบบนี้เรียกว่า การเรียนรู้แบบมีสุข/ทุกข์เงื่อนไข เงื่อนไขก็คือ การเสริมด้วยสุขหรือทุกข์แล้วแต่กรณี ถ้าจะให้ มี ปฏิกริยาในทางบวกต่อข้อมูลก็เสริมด้วยเงื่อนไขสุข แต่ถ้าจะให้ มีปฏิกริยาในทางลบ ต่อข้อมูลนั้นก็เสริมด้วยเงื่อนไขทุกข์ การเรียนรู้ส่วนใหญ่ โดยเฉพาะการเรียนรู้ในวัยเด็กนั้นเป็นการเรียนรู้แบบนี้ ส่วน

การเรียนรู้ที่ไม่ต้องอาศัยสุขหรือทุกข์เป็นเงื่อนไขนั้นเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน แต่จะเกิดจากจิตที่มีสติ และปัญญาเป็นพื้นฐาน ผู้ที่มีจิตแบบนี้โดยสมบูรณ์ย่อมไม่ต้องอาศัยเทคนิคอะไรมากมายในการฝึก ให้เกิดการเรียนรู้ เพราะจิตของเขาพร้อมที่จะเรียนรู้อยู่แล้ว

การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาไปสู่เป็นคนเก่ง ดี และมีความสุข ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรารถนาของครู ผู้ปกครอง และสังคม

3.3.3 ปรัชญาการเรียนรู้โดยการนำตนเอง

นฤมล ตันธสุรเศรษฐ์ (2546, หน้า 41) ได้สรุปสาระสำคัญของการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ไว้ว่า จากการค้นคว้าปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนของผู้ใหญ่ การศึกษาทฤษฎี เกี่ยวกับการปรับตัวของผู้ใหญ่และทฤษฎีพฤติกรรมที่พัฒนาตามวัยทำให้ได้ข้อสรุปการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ลักษณะหนึ่ง คือ การเรียนรู้โดยการนำตนเอง (self-directed learning) ในเชิงปรัชญาการเรียนนี้เป็นปรัชญาประยุกต์ มีพื้นฐานจากหลาย ๆ ปรัชญา คือ พื้นฐานจากปรัชญามนุษยนิยมเนื่องจากการเรียนรู้ที่เน้นความเป็นปัจเจกบุคคลและการพัฒนาตนเอง มีพื้นฐานจากปรัชญาพัฒนาการนิยมเนื่องจากการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนและประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและมีพื้นฐานจากปรัชญาพฤติกรรมนิยม เนื่องจากผู้เรียนเป็นผู้วางแผนการเรียนเองโดยเน้นที่วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของการเรียนรู้เป็นสำคัญ การเรียนรู้โดยการนำตนเองนี้เป็นการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจของนักคิดและนักการศึกษาผู้ใหญ่เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะการเรียนรู้ลักษณะนี้จะเปิดโลกทรรศน์สำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ให้กว้างขึ้น ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับผู้เรียนวัยผู้ใหญ่ กระบวนการเรียนรู้ และท้ายที่สุดคือรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) ของผู้ใหญ่ที่จะอยู่ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาอย่างมีความสุข (Rosemary, Caffarella, 2006, p.25-33)

การเรียนรู้โดยการนำตนเองนี้ มัลคัม โนลส์ (Malcolm Knowles ; อ้างจากนฤมล ตันธสุรเศรษฐ์, 2546, หน้า 54) กล่าวว่า เป็นกระบวนการที่บุคคลมีความคิดริเริ่มด้วยตนเองในการวินิจฉัยความต้องการในการเรียน กำหนดจุดมุ่งหมาย เลือกวิธีการเรียน จนถึงประเมินความก้าวหน้าในการเรียนรู้ ทั้งนี้โดยได้รับหรือไม่ได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นก็ตาม ซึ่งการเรียนรู้นี้สอดคล้องกับพัฒนาการทางจิตวิทยาและกระบวนการทางธรรมชาติ คือ เมื่อยังเป็นเด็กจะต้องพึ่งพาคนอื่น ต้องการผู้ปกครอง ปกป้องเลี้ยงดูและตัดสินใจแทน เมื่อเติบโตมีพัฒนาการขึ้นก็ค่อย ๆ พัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นอิสระ เพิ่มความเป็นตัวของตัวเองและชี้นำตนเองได้มากขึ้น

3.3.4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้

พริทีย์ อุดมสินและคณะ (2544, หน้า 24) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

3.3.4.1 ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

1) ตัวผู้เรียน หรือตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียน ได้แก่ วุฒิภาวะ และความพร้อม ผลการศึกษาพบว่า การเรียนรู้มีความสัมพันธ์กับระดับวุฒิภาวะของผู้เรียน นอกจากนี้วุฒิภาวะแล้ว ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผู้เรียนรู้ ได้แก่ อายุ เพศ ประสบการณ์เดิม สมรรถวิสัย (capacity) ความบกพร่องทางร่างกาย การง่วงใจ สติปัญญา อารมณ์

2) บทเรียน และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับบทเรียน ได้แก่ ความอยากง่าย ความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้เรียน ความหมายหรือประโยชน์ ความยาว ความสอดคล้องหรือขัดแย้ง กับความรู้เดิม

3) วิธีเรียน วิธีสอน การเรียนรู้ต้องอาศัยเทคนิคที่ดีเหมาะสมกับผู้เรียน

3.3.4.2 ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

(1) วัฒนธรรม ความรู้สมัยใหม่อาจมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมของผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้ การประยุกต์หรือการไม่ยอมรับได้ทั้งสองทาง

(2) สังคม การสื่อสารการคมนาคม ทำให้เกิดการกระจายข่าวสารอย่างรวดเร็วทั้งข่าวสารที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้

(3) เศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมีผลต่อการเรียนรู้การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้เรียน

(4) การเมือง นโยบายหรือกฎระเบียบจากภาครัฐ บางครั้งเป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยว จนเกิดปัญหาสินค้าล้นตลาด เป็นต้น

จากการศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า การเรียนรู้เป็นผลปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อกันและกัน จะช่วยให้ผู้เรียนได้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับชีวิตจริงที่เกิดกับทักษะการแสวงหาความรู้ การจดบันทึกความรู้ ความคิด และทักษะการทำงานเป็นกลุ่ม จากการศึกษาทฤษฎีดังกล่าวผู้วิจัยได้นำทฤษฎีมาใช้นับสนุนการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานของเกษตรกรที่จะช่วยให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงโดยการนำเอาทักษะดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติจริง

4. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

4.1 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุก ระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการ ต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มี สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็น อย่างดี

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ในทางเศรษฐกิจ และสาขาอื่นๆ มาร่วมกันประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัส เรื่องเศรษฐกิจ พอเพียง เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และได้ จัดทำเป็นบทความเรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และได้้นำความกราบบังคลทูลพระกรุณา ของพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2542 โดยทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทาน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้นำบทความที่ ทรงแก้ไขแล้ว ไปเผยแพร่ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานฯ และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ตลอดจน ประชาชนโดยทั่วไปในที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่ยึดหลักทางสายกลาง คำว่า “ความพอเพียง” นั้นหมายถึง ความพร้อมที่จะจัดการกับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากทั้งภายนอกและภายใน ระบบเศรษฐกิจแบบ พอเพียง ยังสามารถมองได้ว่าเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตให้มีความสุข ที่จำเป็นต้องใช้ทั้ง ความรู้ ความเข้าใจ ผนวกกับคุณธรรมในการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็น การดำเนินชีวิตอย่างชาญฉลาด และสามารถอยู่ได้ แม้นในสภาพที่มีการแข่งขัน และการไหลบ่าของ โลกาภิวัตน์ นำสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ของชีวิต เศรษฐกิจ และสังคม

สุนทร ตูวัฒนวรพงศ์ (2545, หน้า 57) โดยแนวคิดระบบเศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ประกอบหลักอยู่ 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก เป็นระบบที่ยึดหลักการที่ว่า คนเป็นที่พึ่งแห่งตน โดยมุ่งเน้นการผลิตพืชผลให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก เมื่อเหลือพอจากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้า สร้างกำไรเกิดขึ้น ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนสถานะของผู้ผลิต กล่าวคือเกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดตลาด มากกว่าตลาดจะเป็นตัวกำหนด เกษตรกรเหมือนที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ที่สำคัญควรมีการลดค่าใช้จ่ายโดยการสร้างสิ่งอุปโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง เศรษฐกิจแบบพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โดยกลุ่มหรือองค์กรชาวบ้าน จะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ให้มีความหลากหลายและครอบคลุมทั้งการเกษตรแบบผสมผสาน การแปรรูปอาหาร งานหัตถกรรม การทำธุรกิจ ค้าขาย และการท่องเที่ยวระดับชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง มีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้น คนในชุมชนก็จะมีรายได้เพิ่มขึ้น ได้รับการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตไปได้อย่างมีเสถียรภาพ

ประการที่สาม เศรษฐกิจแบบพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีเมตตา ความเอื้ออาทรและความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจเพื่อประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุผลสำเร็จ ก่อให้เกิดประโยชน์ทางรายได้ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว ชุมชน ความสามารถในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมที่ดีงามของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

4.2 การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

วิทยา อธิปอนันต์ (2548, หน้า 1-13) สรุปภาพรวมของเศรษฐกิจพอเพียงของกรมส่งเสริมการเกษตรไว้ ดังนี้

4.2.1 เศรษฐกิจพอเพียงเป็นความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศหรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

4.2.2 เศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางปฏิบัติของทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเองในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นขั้นตอน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใช้ไอที เข้าช่วย โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติหรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความพอประมาณ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี ความมีสติ มีไหวพริบ

4.2.3 วิธีทำทางเกษตร คือ แบ่งพื้นที่การทำเกษตร เป็นสี่ส่วน มีอัตราส่วน 3: 3:3:1 ส่วนที่หนึ่งปลูกข้าว ส่วนที่สอง แบ่งเป็นปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกพืชแบบผสมผสาน ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชไร่ พืชผัก พืชสมุนไพร และไม้ดอกไม้ประดับ ปลูกพืชสวนครัว สมุนไพร ที่แตกต่างกัน ไม้ผลที่มีมูลค่าสูงๆ ส่วนที่สามขุดแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่สี่ ใช้สำหรับที่อยู่อาศัย การผลิต การเกษตรสำหรับเกษตรกรในชุมชน ต้องทำการผลิตในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นาและทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เน้นการพึ่งพาและผสมผสานให้เกิดประโยชน์สูงสุด และเป็นการพัฒนาไร่นาสู่ความยั่งยืน

ดังนั้น แนวทางการทำการเกษตรในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงให้พออยู่พอกิน สรุปแนวทางการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำได้ดังนี้

4.2.3.1 ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรผสมผสาน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นเศรษฐกิจพอเพียง

4.2.3.2 ปลูกผักสวนครัวลดรายจ่ายด้านอาหารในครอบครัว

4.2.3.3 ใช้ปุ๋ยคอกและทำปุ๋ยหมักใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมีเพื่อลดรายจ่ายและช่วยปรับปรุง

บำรุงดิน

4.2.3.4 เพาะเห็ดฟางจากฟางข้าวและเศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นา

4.2.3.5 ปลูกไม้ผลสวนหลังบ้านและไม้ใช้สอย

4.2.3.6 ปลูกพืชสมุนไพรช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย

4.2.3.7 เลี้ยงปลาในร่องสวน ในนาข้าวและสระน้ำ เพื่อเป็นอาหารโปรตีนและรายได้

เสริม

4.2.3.8 เลี้ยงไก่พื้นเมืองและไก่ไข่ประมาณ 10-15 ตัว เพื่อเป็นอาหารต่อครอบครัว โดย

ใช้ข้าวเปลือก รำปลา ข้าวจากการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากการปลูก พืชไร่ เศษพืชผัก จากการปลูกพืชผัก

4.2.3.9 การทำก๊าซชีวภาพจากมูลสุกร หรือวัว เพื่อใช้เป็นพลังงาน ในครัวเรือน

4.2.3.10 ทำสารสกัดชีวภาพ จากเศษพืชผักผลไม้ และพืชสมุนไพร ใช้ในไร่นา

4.2.4 การเกษตร แบบพึ่งพา

4.2.4.1 ข้าว : พืชอาหารหลักของคนไทย สำหรับบริโภคในครอบครัว

4.2.4.2 สระน้ำ : แหล่งน้ำในไร่นาและเลี้ยงสัตว์น้ำ

4.2.4.3 พืชผัก : ใช้บริโภคในครัวเรือน ช่วยลดรายจ่ายประจำวัน

4.2.4.4 พืชสมุนไพร ถั่วต่างๆ : เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน

4.2.4.5 ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย : รักษาสภาพแวดล้อมให้สมดุล ป้องกันน้ำท่วม

4.2.4.6 เลี้ยงสัตว์ : แหล่งอาหารโปรตีนและเสริมรายได้

4.2.4.7 ไม้ดอกไม้ประดับ : เพื่อความสวยงาม พักผ่อนจิตใจและเสริมรายได้ (พยายาม

เพาะปลูกในพันธุ์ดีๆ แพงๆ หายาก ผลไม้ราคาแพงๆ สลับ กับที่ปลูกง่ายๆ เช่น ว่านหางจระเข้)

4.2.4.8 ทุยหมัก บำรุงดิน รักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.2.4.9 การเลี้ยงปลาในนาข้าว ผลผลิตจากข้าวเป็นอาหาร ปลากินแมลงเป็นศัตรูข้าว มูลปลาเป็นปุ๋ยต้นข้าว

4.2.4.10 การปลูกผักกับการเลี้ยงไก่ ไก่กินเศษพืชผัก มูลไก่เป็นปุ๋ยสำหรับพืชผัก

4.2.4.11 มูลสัตว์เป็นปุ๋ยคอก เศษหญ้าใบไม้ทำปุ๋ยหมัก เศษพืชผักเป็นอาหารปลา และทำปุ๋ยชีวภาพ

4.2.4.12 ฟางข้าว ใช้เพาะเห็ด ทำปุ๋ยหมัก คดุมดิน อาหารสัตว์

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงสรุปได้ว่า การทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเป็นวิธีการทำการเกษตรโดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ มีการทำการเกษตรแบบลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นาและทรัพยากรจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการทำการเกษตรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้

4.3 ทฤษฎีใหม่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงทำการศึกษาและวิจัยเชิงปฏิบัติ เกี่ยวกับทฤษฎีใหม่มาเป็นเวลานานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ในพื้นที่ส่วนพระองค์ขนาด 16 ไร่ 2 งาน 23 ตารางวาใกล้วัดมงคล ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี และทรงมอบให้มูลนิธิชัยพัฒนาที่ทรงจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเสริมโครงการของรัฐ ทั้งนี้ก่อนที่จะทรงนำเอกสารออกเผยแพร่อีกอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2537 นั้น ทรงให้จัดตั้ง "ศูนย์บริหารพัฒนา" ตามแนวพระราชดำริ อยู่ในความรับผิดชอบของมูลนิธิชัยพัฒนา เพื่อเป็นต้นแบบสาธิตการพัฒนาด้านการเกษตร โดยประสานความร่วมมือระหว่าง วัด ราษฎรและรัฐ ทำการเผยแพร่อาชีพการเกษตรและจริยธรรมแก่ประชาชนในชนบท โดยทรงหวังว่า หากประสบความสำเร็จก็จะใช้เป็นแนวทางสาธิตในท้องที่อื่นๆ ต่อไป ทั้งนี้ในส่วนของการพัฒนาด้านการเกษตรนั้น ก็คือแนวคิดและมรรควิธีที่รู้จักกันในนาม “เกษตรทฤษฎีใหม่”

ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกร เป็นปัญหาสำคัญยิ่งในปัจจุบัน และการประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยเฉพาะในเขตที่ใช้น้ำฝนทำนาเป็นหลัก เกษตรกรจะมีความเสี่ยงสูง เป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวอยู่ในระดับต่ำ ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ด้วยพระอัจฉริยะในการแก้ปัญหา จึงได้พระราชทาน “ทฤษฎีใหม่” ให้ดำเนินการในพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็ก ประมาณ 15 ไร่ ด้วยวิธีการจัดการทรัพยากรระดับไร่นาอย่างเหมาะสม ด้วยการจัดสรรการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยให้มีการจัดสร้างแหล่งน้ำในที่ดินสำหรับการทำการเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผล เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ ให้มีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี (กรมวิชาการ, 2539: 77) ซึ่งได้ดำเนินการอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน เพื่อการผลิตทางเกษตรกรรมที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรชาวไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสว่า “...ถึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียง และทฤษฎีใหม่ สองอย่างนี้จะทำความเจริญแก่ประเทศได้ แต่ต้องมีความเพียร แล้วต้องอดทน ต้องไม่ใจร้อน...” (สำนักพระราชวัง, 2542, หน้า 31)

พระราชดำริ “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นาคือที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่ ได้พระราชทานขั้นตอนดำเนินงาน ดังนี้

4.3.1 ขั้นที่ 1 ทฤษฎีใหม่ขั้นต้น สถานะพื้นฐานของเกษตรกร คือ มีพื้นที่น้อย ค่อนข้างยากจน อยู่ในเขตเกษตรน้ำฝนเป็นหลัก โดยในขั้นที่ 1 นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสถียรภาพของการผลิต เสถียรภาพด้านอาหารประจำวัน ความมั่นคงของรายได้ ความมั่นคงของชีวิต และความมั่นคงของชุมชนชนบท เป็นเศรษฐกิจพึ่งตนเองมากขึ้น มีการจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ให้แบ่งพื้นที่ ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำ เพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝนและ ใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำต่าง ๆ (สามารถเลี้ยงปลา ปลูกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉด ฯ ได้ด้วย) พื้นที่ส่วนที่สองประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย และพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณ 10% ใช้เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ และโรงเรือนอื่น ๆ (ถนน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอก ไม้ประดับ พืชผักสวนครัวหลังบ้าน เป็นต้น)

4.3.2 ขั้นที่ 2 ทฤษฎีใหม่ขั้นกลาง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกันดำเนินการในด้าน

4.3.2.1 การผลิต เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การหาน้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก

4.3.2.2 การตลาด เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหาผู้รวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดี และลดค่าใช้จ่ายลงด้วย

4.3.2.3 ความเป็นอยู่ ในขณะที่เดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมิปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกินต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง

4.3.2.4 สวัสดิการ แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิการและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานีอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้ให้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ

4.3.2.5 การศึกษา มีโรงเรียนและชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง

4.3.2.6 สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว

4.3.3 **ขั้นที่ 3 ทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้า** เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรจะมีรายได้ดีขึ้น ฐานะมั่นคงขึ้น เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัทห้างร้านเอกชน มาช่วยในการทำธุรกิจ การลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารกับบริษัท จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวได้ในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารกับบริษัทสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ ซื้อในราคาขายส่ง) ธนาคารกับบริษัทจะสามารถกระจายบุคลากร (เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น) ในปัจจุบันนี้ได้มีการนำเอาเกษตรทฤษฎีใหม่ไปทำการทดลองขยายผล ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รวมทั้งกรมวิชาการเกษตร ได้ดำเนินการจัดทำแปลงสาธิต จำนวน 25 แห่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ นอกจากนี้ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพอากาศ กระทรวงกลาโหม และกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการดำเนินงานให้มีการนำเอาทฤษฎีใหม่นี้ไปใช้อย่างกว้างขวางขึ้น

เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนเป็นระยะเวลาพอสมควรจนได้ผลแล้ว เกษตรกรก็จะพัฒนาตนเองจากขั้น “พออยู่พอกิน” ไปสู่ขั้น “พอมีอันจะกิน” เพื่อให้มีผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้องดำเนินการตามขั้นที่สองและขั้นที่สามต่อไป ตามลำดับ (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2542, หน้า 28)

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ สรุปได้ว่า การเกษตรแบบทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางในการจัดสรรพื้นที่ทำกินที่มีขนาดเล็กเพื่อที่จะใช้ประโยชน์ในที่ดินได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลี้ยงตนเองได้ โดยมีแนวทางในการดำเนินการตามลำดับขั้นตอน

4.4 ไร่นาสวนผสม

การทำไร่นาสวนผสม หมายถึงระบบการเกษตรที่เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิด โดยแบ่งพื้นที่เพาะปลูกพืชต่าง ๆ ตามความต้องการของตลาด รวมทั้งดำเนินกิจกรรมการเกษตรอย่างอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น การปลูกสัตว์และการประมง จุดมุ่งหมายของการทำไร่นาสวนผสมก็เพื่อเป็นการกระจายการผลิตในระดับ ไร่ นา และลดความเสี่ยงในด้านการผลิตและการตลาดของเกษตรกร โดยเน้นการใช้ทรัพยากรที่ดินและดินให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด ดังนั้น การทำไร่นาสวนผสมจะต้องมีการวางรูปแบบการผลิตและให้ความสำคัญต่อกิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพทางกายภาพของดินและที่ดิน สภาพเศรษฐกิจและสังคม การใช้แรงงาน การใช้ทรัพยากรอื่น รวมถึงเงินทุนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำวัสดุเหลือใช้จากกิจกรรมการผลิตอย่างหนึ่งไปเอื้อประโยชน์ต่อกิจกรรมอีกอย่างหนึ่งในไร่ นาแบบครบ

จงจร พื้นที่ที่เหมาะสมจะดำเนินกิจกรรมไร่นาสวนผสมจะต้องมีแหล่งน้ำธรรมชาติหรือแหล่งน้ำพัฒนาเพื่อให้มีน้ำใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการตลอดปี สำหรับการจัดการดินและที่ดินเพื่อกิจกรรมการผลิตต่าง ๆ พอ

การจัดแปลงเกษตร อาจมีการจัดการดินสำหรับการปลูกข้าว-เลี้ยงปลา-พืชล้มลุก การจัดการดินสำหรับการเลี้ยงปลา และการจัดการสถานที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์

ตารางที่ 1 ลักษณะการจัดแปลงเกษตร

ลักษณะแปลง	ระบบการใช้ประโยชน์	การใช้ประโยชน์แต่ละฤดู
1. แปลงนา	ปลูกข้าวนาดำพันธุ์เบียงแห้งแซ่ และข้าวเหนียวพันธุ์ โอชะ ไว้สำหรับทำพิธีกรรม ฤดูแล้งปลูกข้าวโพดหรือถั่ว	ฤดูฝนทำนาหลังทำน่านำควายมาเลี้ยง และปลูกถั่ว ข้าวโพด
2. ผัก	ผักที่ปลูกเช่น พริก มะเขือ ผักกาด ถั่ว ผักยาว ฟักทอง แตงกวา และได้ปลูกไม้ผล สลับด้วยเช่น พลับ แมคคาเดเมีย สาลี่	ปลูกผักตลอดปี
3. ไม้ผล	ไม้ผลที่ปลูก มีบัวย ท้อ ลิ้นจี่ หว่า ฝรั่ง มะม่วง ส้มโอ เพื่อเอาไว้กิน	ยังไม่ได้ผลผลิต ปลูกได้ 3 ปี
4. แนวระดับ	แนวระดับใช้กระถินและมะแฮะ ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน มีระยะห่างระหว่างแถว 4-5เมตร ระหว่างแถวคือไม้ผล หรือพืชตระกูลถั่ว หรือข้าว ไร่ตามสภาพพื้นที่	
5. ตะไคร้	ใช้ตะไคร้ และหญ้าแฝกทำแนวระดับระหว่างแถวปลูกผักและชา	ปลูกผักทุกฤดูหนาวดินไม่สมบูรณ์ ปลูกพืชตระกูลถั่ว แทน
6. งา	เป็นงาคำปลูกไว้เพื่อนำมาประกอบอาหาร สำหรับทำพิธีกรรมต่างๆของอาข่า	ปลูกช่วงฤดูฝน และจะถูกปล่อยไว้ในข้างแล้ง เพื่อเลี้ยงควาย
7. เผือก	ปลูกไว้เพื่อเป็นอาหาร ขาย ดั้นเป็นอาหารเลี้ยงหมู	

ตารางที่ 1 ลักษณะการจัดแปลงเกษตร (ต่อ)

ลักษณะแปลง	ระบบการใช้ประโยชน์	การใช้ประโยชน์แต่ละฤดู
8. ไม้ใช้สอย	ปลูกกล้วยแทรกกับป่าที่มีอยู่เดิม ไม้ไผ่และ ต้นจี่เหล็ก บริเวณนี้มีร่องน้ำไหลผ่านจะ ปลูกอ้อยแซม	ใช้หมุนเวียนทุกฤดู
9. ป่าใช้สอย	เป็นป่าดั้งเดิมและมีการปลูกต้นไม้อื่นๆ เสริมเช่น พลับป่า จี่เหล็ก สัก หว้า ซากูระ มะเดื่อ มะกอก ไม้ กระถิน ฯลฯ ไม้ใช้ประโยชน์ซ่อมแซมบ้าน ทำรั้ว ทำ คอกสัตว์ ฟืน อาหาร และยารักษาโรค เช่น ยาแก้ไข้ ปวดหัว ตัวร้อน อาข่าเรียกว่า จู เมียชะ หมอยาก้า อาข่า และสะเดาป่า ที่นำ ใช้บ่อยๆ	
10. บ่อปลา	เลี้ยงปลานิล ใน ตะเพียน ช่อน ประมาณ 1,000 ตัว มีฝักตามขอบบ่อ เช่น หน่อไม้ น้ำ	
11. รั้วกระถิน	ทำเป็นแนวกันขอบเขตและเก็บเมล็ดพันธุ์ ไว้ปลูกทำแนวระดับ	
12. สวนชา	ปลูกในปี 2540 จำนวน 600 ต้น แนวระดับ คือหญ้าแฝก	
13. ข้าวไร่	ปลูกข้าวไร่ผสมกับผลไม้พันธุ์ข้าวที่ใช้คือ ยาเพอแซ่ผลผลิตไม่ดีนัก	ปลูกข้าวโพดสลับ
14. ปลักควาย	เพื่อกักเก็บมูลควายที่มีคอกอยู่ใกล้ๆ ชัก เก็บน้ำไว้แล้วปล่อยลงแปลงผัก แปลงชา	

ที่มา : กรมวิชาการ, 2548, หน้า 16

จากการศึกษาเกี่ยวกับการทำไร่นาสวนผสม สรุปได้ว่า การทำไร่นาสวนผสมเป็นการทำ
การเกษตรที่ทำให้เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยสามารถทำ
การเกษตรอย่างอื่นควบคู่ไปด้วยได้ เพื่อเป็นการใช้ทรัพยากรที่ดินให้เกิดประสิทธิภาพและเกิด
ประโยชน์สูงสุด

4.5 เกษตรผสมผสาน

เกษตรผสมผสาน หมายถึง ระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกพืชหรือการเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ ชนิดอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ภายใต้การเกี่ยวเนื่องประโยชน์ต่อกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยอาศัยหลักการอยู่ร่วมกันระหว่างพืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อม การอยู่ร่วมกันอาจอยู่ในรูปความสัมพันธ์ระหว่างพืชกับพืช พืชกับสัตว์ หรือสัตว์กับสัตว์ก็ได้ ตัวอย่างกิจกรรมดังกล่าว เช่น การเลี้ยงไก่ หรือสุกรบนบ่อปลา การเลี้ยงปลาในนาข้าว การเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ เป็นต้น

ระบบการเกษตรแบบผสมผสานจะประสบความสำเร็จได้ จะต้องมีการวางรูปแบบและดำเนินการ โดยให้ความสำคัญต่อกิจกรรม แต่ละชนิดอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม สภาพ เศรษฐกิจ สังคม มีการใช้แรงงาน เงินทุน ที่ดิน ปัจจัยการผลิตและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนรู้จักนำวัสดุเหลือใช้จากการผลิตชนิดหนึ่งมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์กับการผลิตอีกชนิดหนึ่ง หรือหลายชนิดภายในไร่นาแบบครบวงจร ซึ่งมีรูปแบบ ดังนี้

4.5.1 แบ่งตามกิจกรรมที่ดำเนินการอยู่เป็นหลัก

4.5.1.1 กิจกรรมพืชเป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากพืช

4.5.1.2 กิจกรรมเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากการเลี้ยงสัตว์

4.5.1.3 กิจกรรมประมงเป็นหลัก โดยมีรายได้หลักจากการประมง

4.5.1.4 กิจกรรมไร่นาป่าผสมหรือวนเกษตรเป็นหลัก มีการจัดการป่าไม้เป็นหลัก

ร่วมกับการเกษตรทุกแขนง

4.5.2 แบ่งตามวิธีการดำเนินการ

4.5.2.1 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีการใช้สารเคมี

4.5.2.2 ระบบการเกษตรอินทรีย์ที่หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี

4.5.2.3 ระบบการเกษตรธรรมชาติ

4.5.3 แบ่งตามประเภทของพืชสำคัญเป็นหลัก

4.5.3.1 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีข้าวเป็นพืชหลัก

4.5.3.2 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีพืชไร่เป็นพืชหลัก

4.5.3.3 ระบบการเกษตรผสมผสานที่มีไม้ผล ไม้ยืนต้นเป็นพืชหลัก

4.5.4 แบ่งตามลักษณะของสภาพพื้นที่เป็นตัวกำหนด

4.5.4.1 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่สูง

4.5.4.2 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบเชิงเขา

4.5.4.3 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ดอน

4.5.4.4 ระบบเกษตรผสมผสานในพื้นที่ราบลุ่ม

การดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานจะเป็นระบบที่ให้ผลดีกับเกษตรกร ทั้งในด้านการมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคการเพิ่มการมีงานทำ การมีรายได้อย่างต่อเนื่อง ลดความเสี่ยงจากการดำเนินกิจกรรมหลัก ลดการเคลื่อนย้ายแรงงาน สามารถใช้ทรัพยากรภายในฟาร์มได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมไม่ให้เสื่อมโทรม รักษาสมดุลของธรรมชาติไว้แต่อย่างไรก็ตามระบบการทำฟาร์มผสมผสานในแต่ละสภาพของท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันในด้านกิจกรรมที่จะมาดำเนินการ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับการวางแผนการจัดการที่จะทำให้ประสบความสำเร็จจะต้องสอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขทางด้านกายภาพชีวภาพ เศรษฐกิจสังคม ของเกษตรกรแต่ละราย โดยจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งการดำเนินการระบบเกษตรผสมผสานมีประโยชน์ที่ได้รับ ดังนี้ (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2546, หน้า 56)

1. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลมฟ้าอากาศ
2. ลดความเสี่ยงจากความผันแปรของราคาผลผลิต
3. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพืช
4. ช่วยเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี
5. ช่วยก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภัณฑ์
6. ช่วยกระจายการใช้แรงงาน
7. ช่วยก่อให้เกิดการหมุนเวียนของกิจกรรมต่างๆในระดับไร่นา
8. ช่วยให้เกษตรกรมีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน
9. ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของเกษตรกรดีขึ้น

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรแบบผสมผสาน สรุปได้ว่า การเกษตรแบบผสมผสานเป็นการทำการเกษตรที่มีการเพาะปลูก ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ รวมอยู่ในพื้นที่เดียวกันและก่อให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด โดยต้องมีการดำเนินการให้มีความสำคัญในกิจกรรมแต่ละอย่างอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมด้วย กล่าวโดยสรุป การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ การทำไร่นาสวนผสม และการเกษตรผสมผสาน เป็นการจัดการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อจัดการทรัพยากรดิน น้ำ และปัจจัยอื่นๆ ให้เกิดกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่จำกัด เพื่อความมั่นคงในความเพียงพอของปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิต

5. ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้

ซูเกียรติ ลีภัย (2546, หน้า 62) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีส่วนร่วม 3 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยด้านสังคมและเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการติดต่อสื่อสาร

เกียรติกศักดิ์ เรืองทองดี (2548, หน้า 31) ได้เสนอปัจจัยการมีส่วนร่วม 3 ประการ ได้แก่ ปัจจัยของสิ่งจูงใจ ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วมกิจกรรม และปัจจัยด้านอำนาจ

โคเฮน และ อัฟฮอฟฟ์ (Cohen and Uphoff, 2004, หน้า 59-78) กล่าวถึงอุปสรรคของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในแง่ของปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ เพศชายในสังคมส่วนใหญ่จะมีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆมากกว่าเพศหญิง ช่วงของวัยทำงานจะเป็นช่วงที่ต้องการมีส่วนร่วมมากที่สุด

2. สถานภาพในครอบครัว ผู้ที่เป็นผู้นำในครอบครัวมักจะสนใจเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

3. ระดับการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาคำต้องการมีส่วนร่วมหากได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ส่วนผู้ที่มีการศึกษาสูงจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมด้วยตนเอง

4. อาชีพ ผู้ที่มีอาชีพมั่นคงและยังเป็นอาชีพที่พบปะคนมาก ยิ่งช่วยให้บุคคลต้องการมีโอกาสมีส่วนร่วมในกิจกรรมในชุมชน

5. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ทางศาสนา มีผลทำให้บุคคลมีความสนใจหรือถูกผลักดันทางอ้อมให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมภายในชุมชน

เสาวนีย์ เศวตวัลย์ (2548, หน้า 71) ให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมและรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด มีลักษณะเด่นประการหนึ่ง คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญ นอกจากครูแล้วยังมีผู้ที่เกี่ยวข้องสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จและผู้เรียนเองก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ต้องมีบทบาทร่วมกัน ได้แก่

1. การสำรวจความต้องการ โดยการซักถาม สังเกต สัมภาษณ์ เพื่อกระตุ้นให้ความสนใจกับผู้มีส่วนร่วม

2. การกำหนดมาตรฐาน เป็นการกำหนดเป้าหมายในการเรียนรู้

3. การวางแผนการเรียนรู้ เป็นการวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับความต้องการ

4. กิจกรรมการเรียนรู้ เป็นวิธีการปฏิบัติสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ความรู้จากการคิด วิเคราะห์วางแผน และปฏิบัติจริง

5. การประเมินผล เป็นการประเมินประสบการณ์ด้านต่างๆ ของการจัดกระบวนการเรียนรู้โดยเน้นผลที่เกิดกับผู้เข้าร่วมเป็นสำคัญ

6. การสรุปผลการเรียนรู้ เป็นการนำผลจากการประเมินมาใช้เพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องของการเรียนรู้ และกิจกรรมของการเข้ามามีส่วนร่วม

จากปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ พอลจะกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

1. ปัจจัยภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ตำแหน่งทางสังคม ระดับการศึกษา การรับข้อมูลข่าวสาร เจตคติต่อเจ้าหน้าที่

2. ปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เอกชน โครงสร้างของโอกาสการมีส่วนร่วม อำนาจบังคับ และวัฒนธรรมของชุมชน

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ สรุปได้ว่า มีปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยที่เกิดจากภายในตัวบุคคล เช่น อายุ ระดับการศึกษา และการเปิดรับข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น ส่วนปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น การสนับสนุนของรัฐ เป็นต้น จากปัจจัยที่เกิดขึ้นดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นอย่างมาก จากการศึกษาแนวความคิดดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำความคิดมาใช้ในการสนับสนุนการศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่เกี่ยวข้องของการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ โดยการนำเอาปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วม เป็นตัวแปรที่น่าสนใจน่าจะมีผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

6. บริบทจังหวัดเลย

เลยเป็นจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่มีอาณาเขตติดต่อกับภาคเหนือ ภูมิประเทศประกอบไปด้วยภูเขาใหญ่น้อย อากาศหนาวเย็นและมีหมอกปกคลุมอยู่เสมอ อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ 558 กม. มีพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดพิษณุโลก เพชรบูรณ์ หนองคาย อุดรธานี และมีแม่น้ำโขงและแม่น้ำเหืองกั้นพรมแดนไทย-สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยทิศเหนือจดประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศใต้จดจังหวัดขอนแก่น ทิศตะวันออกจดจังหวัดหนองคาย และหนองบัวลำภู และทิศตะวันตกจดจังหวัดพิษณุโลก แบ่งการปกครองออกเป็น 12 อำเภอ และ 2 กิ่งอำเภอ ได้แก่

สภาพทั่วไป เป็นภูเขาล้อมรอบตัวเมืองมีลักษณะเป็นแอ่งกระทะ ลักษณะภูมิประเทศแบ่งเป็น 3 เขต คือ เขตภูเขาสูงด้านทิศตะวันตก ได้แก่ อำเภอท่าลี่ ภูกระดึง ภูหลวงและภูเรือ เขตที่ราบเชิงเขาตอนใต้ ได้แก่ อำเภอนาดังและปากชม และเขตที่ราบลุ่มตอนกลาง ได้แก่ อำเภอเมืองวังสะพุงและเชียงคาน

พื้นที่ มีพื้นที่ 7.1 ล้านไร่ คิดเป็น ไร่ย่อยละ 33 ของกลุ่มจังหวัด หรือไร่ย่อยละ 6.7 ของพื้นที่ภาค ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำโขง ลุ่มน้ำชีและลุ่มน้ำป่าสัก มีพื้นที่เขตป่าไม้จำนวน 2.6 ล้านไร่ คิดเป็น ไร่ย่อยละ 37 ของพื้นที่จังหวัด แต่มีสภาพเสื่อมโทรม 2.1 แสนไร่ เป็นพื้นที่ถือครองการเกษตร 2.3 ล้านไร่ คิดเป็น ไร่ย่อยละ 32.4 ของพื้นที่

อาชีพหลักของเกษตรกร มีพืชไร่ย่อยละ 48.03 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร ปลูกสัตว์ไร่ย่อยละ 15.07 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร ประมงไร่ย่อยละ 7.61 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร แปรรูปไร่ย่อยละ 2.96 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร และไร่นาสวนผสมไร่ย่อยละ 7.32 ของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร

จังหวัดเลยมีสัดส่วนครัวเรือนที่สามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้หรือครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่ารายจ่ายเกินกว่าไร่ย่อยละ 10 มีจำนวนเพียง ไร่ย่อยละ 47 ของครัวเรือนทั้งหมด และคนที่มียาได้ต่ำกว่าเส้นความยากจนมีประมาณ 1.1 แสนคน เป็นผลให้แรงงานหนุ่มสาวต้องอพยพไปทำงานในเมืองใหญ่ บางส่วนเดินทางไปขายสลากกินแบ่งรัฐบาล เนื่องจากในพื้นที่ไม่มีงานรองรับและไม่สามารถทำการเกษตรในฤดูแล้งได้เนื่องจากขาดน้ำซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในครอบครัว ชุมชน และสังคม

กลุ่มเกษตรกรได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพันธุ์พืช เพาะพันธุ์ปลา เลี้ยงไก่เพื่อจำหน่ายและเพื่อประกอบอาหารรับประทานเอง ทำปุ๋ยบำรุงพืช และการทำปุ๋ยหมักทุกครัว โดยได้เรียนรู้วิธีการจากเกษตรกรอำเภอ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งเป็นความต้องการของเกษตรกรในชุมชนจากเวทีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง โดยทั่วไปแล้วมักพบว่า ปัญหาหลักของเกษตรกรในการทำเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่

- 1) มีความเข้าใจในวิชาการค่อนข้างยากเนื่องจากมีความรู้น้อยเพราะจบแค่ชั้นประถมศึกษา
- 2) การใช้สารเคมีในการทำการเกษตรทำให้สภาพแวดล้อมธรรมชาติถูกทำลาย
- 3) ขาดการรวมกลุ่มชุมชนในหมู่บ้าน เคยได้รับการจัดกิจกรรมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงโดยการจัดการอบรม

เศรษฐกิจพอเพียงโดยการจัดการอบรม

- 4) ขาดแหล่งเงินทุนในการทำเกษตร
- 5) ปัญหาการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดินทำกิน น้ำ
- 6) ปัญหานี้สิน
- 7) ชุมชนยังขาดการเรียนรู้โดยชุมชน

กลุ่มเกษตรกรได้เข้าร่วมกิจกรรมด้านเกษตรพอเพียงจากการเชิญชวนของสมาชิกในกลุ่ม ทั้งนี้โดยมีประธานกรรมการทำหน้าที่ประสานงานกับทางศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีเกษตรกรตำบล โดยการอบรมแบบบรรยาย การริเริ่มในการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำการเกษตรแบบใหม่ และเข้าใจถึงประโยชน์จากการอบรมการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีความพอใจกับการอบรมมาก เพราะทำให้วิถีการดำเนินชีวิตเหมือนเดิม แต่มีการพัฒนาที่ดียิ่งขึ้นด้วยการหารายได้เป็นของตัวเอง

กลุ่มเกษตรกรมีการทำแปลงสาธิตโดยวางรูปแบบของแปลงผักเป็นสี่เหลี่ยมพื้นที่กว้าง 1.5 x 4 เมตร จัดทำทางเดินระหว่างแปลงผักต้องสูงกว่าเพื่อให้แปลงได้รับน้ำมากและประหยัดน้ำมากที่สุด และมีการขุดบ่อบาดาลเพื่อนำน้ำขึ้นมาใช้ การทำแปลงสาธิตนั้น ชุมชนพอใจในระดับหนึ่งเพราะสามารถนำความรู้ที่ได้ไปทำเองในสวนผักของตนเอง

7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้านการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีงานวิจัยที่สอดคล้อง ดังนี้

มัลลิกา เขียวหวาน (2546, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในเขตจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา ผลการวิจัยพบว่า 1.) กิจกรรมการเรียนรู้ทางการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรมีส่วนร่วม มี 6 กิจกรรมได้แก่ การฝึกอบรม การดูงาน การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การประชุมสัมมนา การทำแปลงสาธิต และการเผยแพร่ความรู้ โดยระดับการมีส่วนร่วมส่วนใหญ่อยู่ที่ระดับการมีส่วนร่วมรับรู้ รองลงไปคือ ร่วมรับประโยชน์และร่วมปฏิบัติ ส่วนการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมินผลนั้นมีน้อยถึงไม่มีเลย 2.) ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม พบว่าปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เวลาว่าง ตำแหน่งทางสังคม ศักยภาพส่วนบุคคล ความต้องการบริการจากรัฐ เขตคติ กิจกรรมการเกษตร และทรัพยากรที่มีอยู่ การเปิดรับข่าวสาร ส่วนรายได้และการศึกษาไม่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎี แต่สอดคล้องกับผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนการมีส่วนร่วม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงาน ผู้นำชุมชนและเครือข่ายกลุ่มอาชีพ 3. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วม ต้องส่งเสริมปัจจัยที่เกี่ยวข้องและพัฒนาวิธีการจัดการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมปฏิบัติจริง สอดคล้องกับความต้องการและเงื่อนไขทางสภาพแวดล้อมของเกษตรกร เน้นเนื้อหาการพึ่งตนเองและการจัดการทรัพยากรการเกษตร

สุวัฒน์ แก้วเขาวรัมย์ (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด พบว่า พนักงานฝ่ายวิศวกรรมจราจรทางอากาศ เข้าร่วมกิจกรรมบริษัทฯ ในระดับสูง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะกิจกรรมดังกล่าวเป็นนโยบายของบริษัทฯ และมีผลต่อการประเมินผลงานเพื่อเลื่อนตำแหน่งหรือพิจารณาความดีความชอบให้พนักงาน ภาพรวมของการศึกษาวิจัยพบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมบริษัทฯ จะมากทั้งในด้านกีฬาและสังสรรค์ ผลที่ได้คือ อายุการทำงานนานและตำแหน่งงานที่ทำอยู่ในระดับหัวหน้างานเป็นปัจจัยสำคัญที่จะสนับสนุนการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ปัจจัยทางด้าน เพศ อายุ รายได้ สถานภาพ และกองทัพปฏิบัติงานเป็นปัจจัยรอง การสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมองค์กร บริษัทฯ ควรมีการจูงใจ โน้มน้าวจิตใจ หรือ

ประชาสัมพันธ์ให้พนักงานทุกคนในบริษัทฯ ทราบให้มากในการร่วมกิจกรรมของพนักงานทุกคนในบริษัทฯ เพราะพนักงานทุกคนในบริษัทฯ มีส่วนสำคัญที่จะช่วยในการพัฒนาบริษัทฯ ให้เจริญก้าวหน้าได้

ชำนาญ พูลพั่งงา (2547, หน้า 72) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเทือกเขาพระ อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน การได้รับข่าวสารและขนาดพื้นที่ถือครอง ส่วนปัจจัยอื่นได้แก่ เพศ อาชีพ ระดับการศึกษา รายได้ของหัวหน้าครอบครัว การเป็นสมาชิกกลุ่ม จำนวนแรงงานในครัวเรือน อาชีพรอง ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กาญจนา ทวีวัฒน์ (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ศึกษาอำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตคือ ปัจจัยด้านการศึกษา ระยะเวลาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่ง และปัจจัยที่ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

วีระชัย คำล้าน (2547, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการบริหารงานพัฒนาท้องถิ่นของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาอำเภอเดชอุดม จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งงาน การเป็นสมาชิกการเมือง สังคม ส่วนปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ ปัจจัยด้านเพศ อายุ รายได้ อาชีพ สถานภาพสมรส การดำรงตำแหน่ง และความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงาน

ปรารมภ์ ยานะวิมุติ (2547, หน้า 91) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแปรรูปผลผลิตเกษตร สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในจังหวัดยะลา พบว่า รายได้สูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมคิดและร่วมประเมิน เจตคติสูงมีผลต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและร่วมรับประโยชน์ เจตคติต่อเจ้าพนักงาน เจตคติที่เกษตรกรมีผลต่อการมีส่วนร่วมปฏิบัติและรับผลประโยชน์ ส่วนอายุ รายได้ จำนวนปีการศึกษาในโรงเรียน ความรู้ด้านการแปรรูป ไม่มีผลต่อการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุดคือ เวลา

อาตุล พันธเสน (2549, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ผลการวิจัยพบว่า ส่วนใหญ่สมาชิกเคยเข้าร่วมอบรม และติดต่อกับพนักงานเกษตรในช่วงปลายฤดูฝน กลุ่มแม่บ้านได้รับรู้ในวัตถุประสงค์และการดำเนินงาน แสดงว่ากลุ่มแม่บ้านเกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเป็นอย่างดี สมาชิกส่วนใหญ่มีความพึงพอใจมากเห็นได้จากการเข้าร่วมกิจกรรม

รวิษ ศิริมาลา (2548, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ศึกษาอำเภอพนมสารคาม อำเภอบางแก้ว และอำเภอแปลงยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา จากการศึกษาพบว่า 1.) การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก คณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมีส่วนร่วมสูง 2.) เพศ อายุ อาชีพ และการศึกษา ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 3.) รายได้ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็กมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 4.) ความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การได้รับความรู้ ข่าวสารจากหน่วยงานทางราชการ ของคณะกรรมการพัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 5. การได้รับเงินบริจาคจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง ประชาชน มูลนิธิ ในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก

ศิริวรรณ วงศ์สมบัติ (2546, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในอำเภอสนทรายและอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การมีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกรมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ กับตัวแปรอิสระดังนี้ คือ อายุ รายได้ ประสบการณ์ การฝึกอบรม ความถี่ในการติดต่อกับพนักงานเคหกิจเกษตร และความพึงพอใจในผลตอบแทนที่ได้รับจากการเป็นสมาชิกในกลุ่ม ส่วนปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการทำนaylor การมีส่วนร่วมของสมาชิกแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มที่ประสบความสำเร็จและกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับตามขั้นตอนของการเข้าร่วมกิจกรรม ได้แก่ ร่วมรับรู้ ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับประโยชน์และร่วมประเมิน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม เจตคติ การศึกษา และการเปิดรับข่าวสาร ซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และที่เป็นปัจจัยภายนอก ได้แก่ หน้าที่ของรัฐ การสนับสนุนจากภาครัฐ ผู้นำชุมชนและเครือข่าย ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อนำมาปรับปรุงใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร โดยเน้นไปที่การเรียนรู้การเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่สร้างความมั่นคงของภาคเกษตรที่เป็นฐานทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของไทย